Słownik filozoficzny. Platon w literaturze i kulturze

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Ilustracja interaktywna
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Konopnicka Maria, *Wstęp*, [w:] tegoż, *Poezye wydanie zupełne, krytyczne*, t. I, oprac. Gebethner i Wolf, 1915.
- Laertios Diogenes, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, t. III(16), Warszawa 1988.
- Ficina Marsilio, *Fragment listu Marsiglia Ficino do Lorenza di Pierfrancesco*, [w:] Waźbiński Zygmunt, *Malarstwo quattrocenta*, Warszawa 1972.
- Pierre Hadot, *Filozofia jako ćwiczenie duchowe*, Warszawa 1992.
- Platon, *Państwo*, [w:] tegoż, *Państwo, Prawo*, oprac. W. Witwicki, Kępy 1999.
- Platon, *Uczta*, tłum. Władysław Witwicki, Warszawa 1988.
- Wisława Szymborska, *Platon, czyli dlaczego*.
- Jan Kochanowski, *Do snu*, t. Fraszki, II 37.
- Jak Kochanowski, *Broda*.
- *Jaskinia filozofów*, [w:] Herbert Zbigniew, *Wybór poezji. Dramaty*, Warszawa 1973.
- *It's just a ride*, Hicks Bill.
- Platon, tłum. Zygmunt Kubiak, Warszawa 1992.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Na czym polega fenomen Platona i jego dialogów?

Filozofia Platona wywarła ogromny wpływ na kulturę europejską. Jego myśl, kontynuowana przez nurt neoplatonizmu, inspirowała chrześcijaństwo, pozostawała żywa w okresie średniowiecza, kwitła w epoce odrodzenia i powracała w filozofiach idealistycznych nowożytności. Przez wieki inspirowała artystów i poetów, także w Polsce. Motywy z Platona można odnaleźć w poezji Jana Kochanowskiego, u zafascynowanych antykiem romantyków, a współcześnie w wierszach Wisławy Szymborskiej.

Twoje cele

- Poznasz zasięg oddziaływania filozofii Platona w kulturze europejskiej.
- Prześledzisz wpływ myśli Platona i neoplatonizmu na kulturę.
- Rozpoznasz elementy koncepcji Platona w różnych tekstach od czasów odrodzenia do współczesności.

Przeczytaj

Platon jako artysta

Można powiedzieć, że Platon był na swój sposób i artystą. Jego filozofia jest w pewnej mierze literaturą: posługiwał się on metaforami i alegoriami, tworzył niezwykle poetyckie wizje świata i człowieka. Dzięki temu jego nauki przez całe wieki wpływały na pokolenia artystów. W kulturze europejskiej Platon był najczęściej obecny za pośrednictwem **neoplatonizmu**.

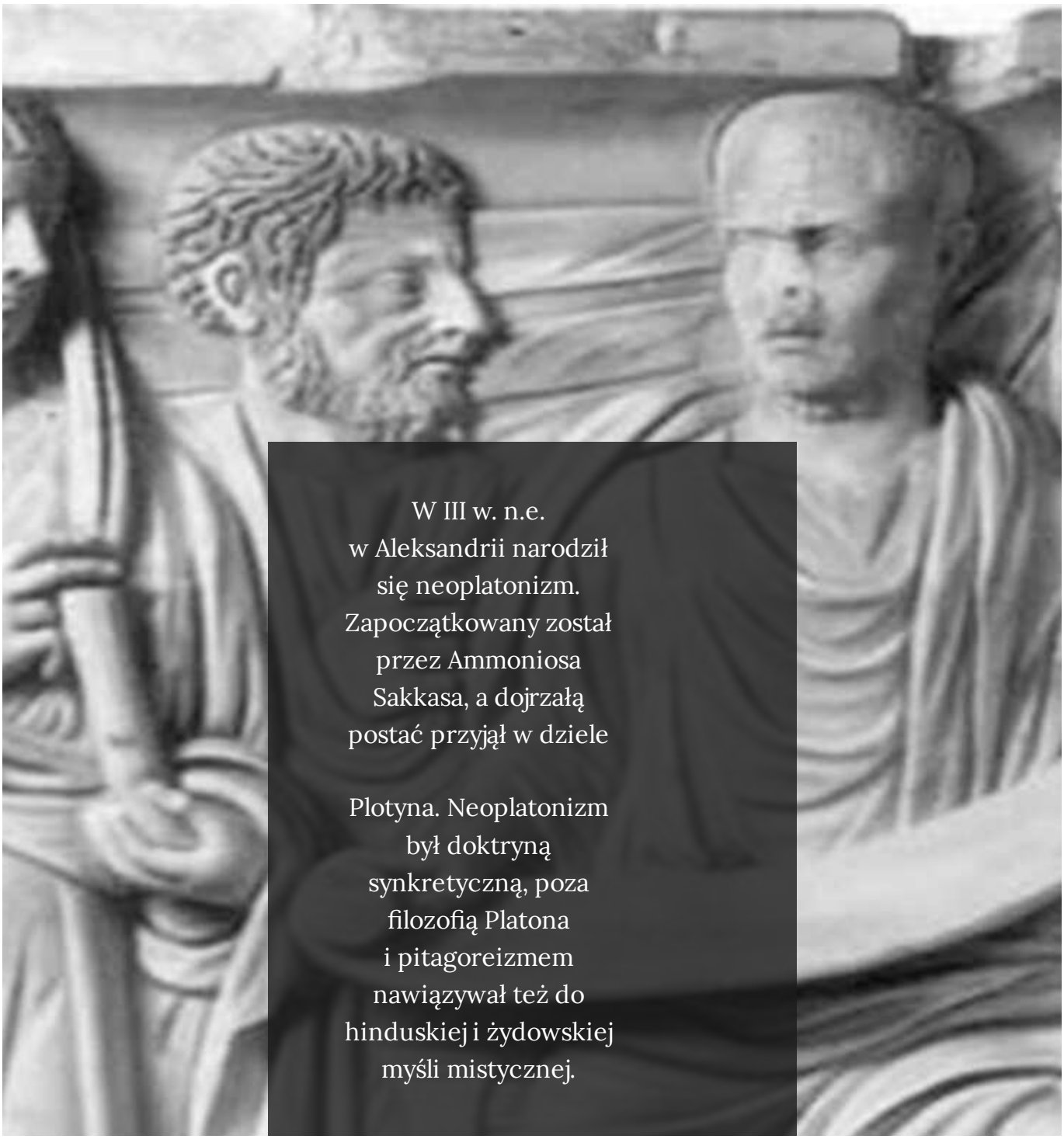

W III w. n.e. w Aleksandrii narodził się neoplatonizm. Zapoczątkowany został przez Ammoniosa Sakkasa, a dojrzałą postać przyjął w dziele

Plotyna. Neoplatonizm był doktryną synkretyczną, poza filozofią Platona i pitagoreizmem nawiązywał też do hinduskiej i żydowskiej myśli mistycznej.

Dla zainteresowanych

> Aby dowiedzieć się więcej na temat zagadnień i postaci omawianych w galerii slajdów, zapoznaj się z poniższymi materiałami:
>
> - Plotyn i początki neoplatonizmu – cz. 1. Teoria bytu, teoria emanacji
> - Plotyn i początki neoplatonizmu: część 2. Antropologia, Jednia
> - Obecność Platona w filozofii europejskiej
> - Neoplatonizm i renesansowa teoria godności

Platońskie inspiracje na przestrzeni wieków

W późnym średniowieczu wzrosło zainteresowanie pismami Platona. Wielu ówczesnych myślicieli i artystów zainteresowała platońska koncepcja miłości. Francesco Petrarca w *Sonetach do Laury* dość wyraźnie odwołuje się do nauki o ideach. Nieziemska piękność Laury, kobiety którą Petrarka zobaczył raz w kościele w Awinionie, jest odbiciem doskonałego i ponadczasowego kobiecego piękna.

Utwory Petrarki znał na pewno Sandro Botticelli. Na namalowanym dla jednego z arystokratów z rodu Medyceuszy obrazie widzimy Wenus stojącą na muszli, która jest symbolem życia, trwania i ciągłości pokoleń. Jest też znakiem życiodajnej wody. Bogini pór roku Hora stara się okryć Wenus płaszczem, a dwa splecione ze sobą Zefiry symbolizują kobietę i mężczyznę. Co ciekawe, Hora ma na szyi wieniec z mirtu, który symbolizuje odnowę i oczyszczenie, bowiem – jak zauważyli starożytni Grecy – roślina ta najszybciej odradzała się po pożarach.

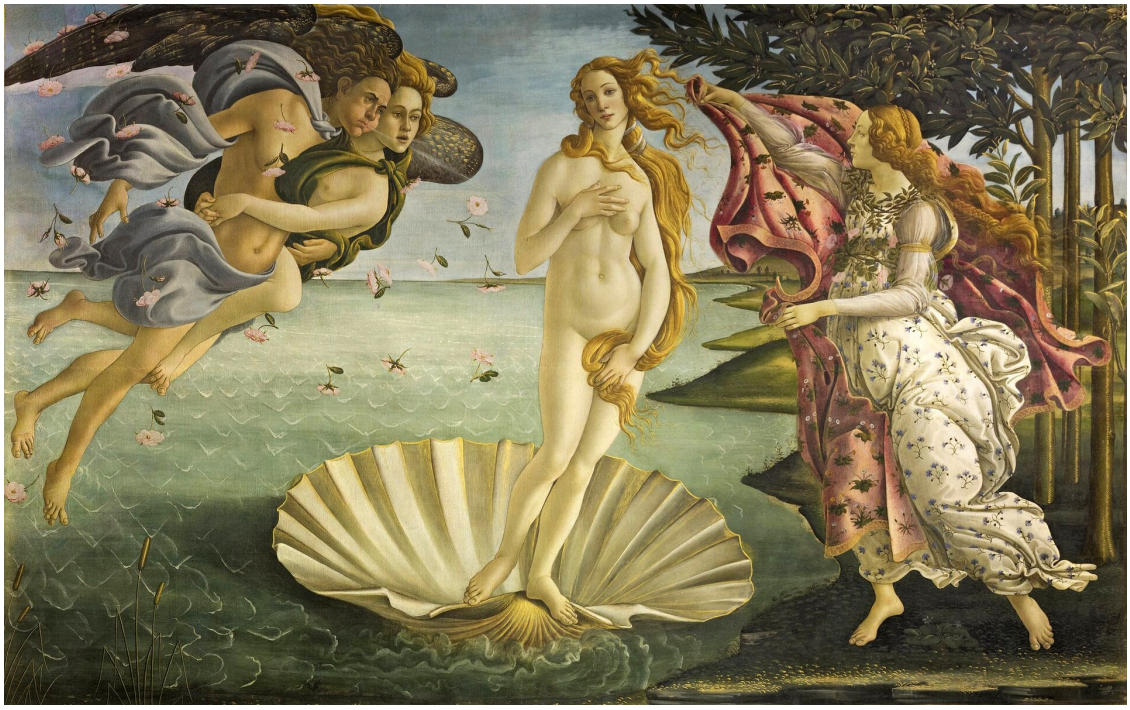

Obraz Sandra Botticellego, *Narodziny Wenus* (ok. 1485 r.) nawiązuje do nurtu neoplatońskiego.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

To zainteresowanie renesansowych artystów mitem Wenus wzięło się z neoplatońskiej interpretacji miłości. W *Uczcie* Platon stopniuje rodzaje miłości aż do tej najwyższej, którą jest miłość do idei piękna i dobra. Marsilio Ficina – twórca pojęcia miłości platonicznej, a także tłumacz dzieł Platona – tak opisuje Wenus:

> **Marsilio Ficina**
>
> ***Fragment listu Marsiglia Ficino do Lorenza di Pierfrancesco***
>
> Wenus znaczy *Humanitas* (...), *Humanitas* jest bowiem nimfą znakomitej urody, zrodzoną z nieba i bardziej od innych ukochaną przez najwyższego Boga. Jej dusza i umysł to miłość i miłosierdzie, jej oczy to godność i wielkoduszność, ręce – liberalność i wspaniałość, stopy – przystojność i skromność, całość jest więc umiarkowaniem i uczciwością, czarem i okazałością.
>
> Źródło: Marsilio Ficina, *Fragment listu Marsiglia Ficino do Lorenza di Pierfrancesco*, [w:] Zygmunt Waźbiński, *Malarstwo quattrocenta*, Warszawa 1972.

Ficino utożsamia tutaj idee człowieczeństwa (*humanitas*) z ideą najwyższego piękna i dobra, do którego zgodnie z naukami Platona należy dążyć.

Filozofię Platona znał także z pewnością **Jan Kochanowski**, czego świadectwem jest postać androgyna **(hermafrodyty)** z utworu *Wzór pań mężnych.*

Echa Platońskiej koncepcji idealnego państwa wyraźnie pobrzmiewają w utworze *O poprawie Rzeczypospolitej* autorstwa **Andrzeja Frycza Modrzewskiego.** Zwłaszcza w tych fragmentach, w których autor dopominał się o państwową kontrolę nad wychowaniem obywateli i dopuszczeniem filozofów do sprawowania rządów.

Inspiracje platonizmem można odnaleźć w twórczości **Adama Mickiewicza**, w opisie pozaziemskiego bytowania dusz zmarłych (II cz. *Dziadów*), w koncepcji miłości jako boskiego szału, związku dwóch rozdzielonych za życia dusz, nawiązaniu do **metempsychozy** (IV cz. *Dziadów*), w koncepcji poety-wieszcza (III cz. *Dziadów*).

Jednym z ciekawych nawiązań do Platona jest utwór z debiutanckiego tomu **Marii Konopnickiej** z 1881 r. Platońskie Kallipolis, idealne miasto-państwo, które rządzone miało być przez króla-filozofa, z punktu widzenia Konopnickiej miało jedną podstawową wadę: poeci mieli być z niego wygnani. Wedle wzmianek Platona, mogliby wrócić do miasta, jeśli ich twórczość opiewałaby tylko najwyższe dobro i piękno. Ta niechęć Platona do poezji od

wieków zadziwia badaczy jego filozofii. Jeśli wierzyć tradycji, był on autorem całkiem niezłych tragedii.

> **Diogenes Laertios**
>
> ***Żywoty i poglądy słynnych filozofów***
>
> [...] gdy pragnął iść w zawody w pisaniu tragedii, spotkawszy przed Dionizjami Sokratesa i wysłuchawszy jego rady, rzucił poezje w ogień ze słowami: Przyjdź tu, Hefajstosie! Tu Platonowi jesteś potrzebny.
>
> Źródło: Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, t. III(16), Warszawa 1988.

Same Platońskie teksty są w końcu najczystszą literaturą, a rozważania o poezji pojawiają się w utworach, które wcale poezji nie są poświęcone, jak na przykład w *Gorgiaszu,* gdzie zajmuje się rozważaniami o relacji dobra i przyjemności, czy w *Filebosie,* który traktuje o rodzajach bólu i przyjemności. W końcu zachowało się też kilka jego utworów lirycznych, jak na przykład ten epigramat:

> **Platon**
>
> Rzucam ku tobie jabłko. Jeśli naprawdę mnie kochasz,
> Weź je, miła, i w zamian daj mi swoje dziewictwo.
> A jeśli – co oby nie było! – myślisz nie tak, też je przyjmij
> I popatrz, jakie jest piękne, i pomyśl: ta piękność przeminie.
>
> Źródło: Platon, tłum. Zygmunt Kubiak, Warszawa 1992, s. 75–80.

Dla Platona sztuka nie jest i nie może być wiarygodnym źródłem prawdy i wiedzy, stąd postulat wygnania poetów z idealnego miasta. O tym właśnie mówi wiersz **Marii Konopnickiej**:

> **Maria Konopnicka**
>
> ***Wstęp***
>
> Plato odetchnął. Odtąd poezya zdradziecka
> Umysłów wytrzeźwionych oczadzać nie będzie,
> I żadna już od pieśni nie zadrży pierś grecka...
> Ostatnią lirę, w kącie rzuconą na śmiecie,
> Po jakimś zapomnianym włóczędze-poecie,
> Strzaskano, jak bezbożne, przeklęte narzędzie.

Pierzchły już bezcielesne, urojone mary,
Których nikt nie przykroi do rozsądnej miary;
Odtąd mieszkańcy miasta, stojąc na swych progach,
O tem, co rzeczywiste, radzić będą zimnie,
I nikt przy jakimś grzmiącym, pełnym ułud hymnie
Nie będzie roił baśni o chwale i bogach.

Źródło: Maria Konopnicka, *Wstęp*, [w:] tegoż, *Poezye wydanie zupełne, krytyczne*, t. I, oprac. Gebethner i Wolf, 1915.

Przykładem utworu współczesnego, który w dość przewrotny sposób komentuje filozofię Platona, jest jeden z wierszy **Wisławy Szymborskie**j:

Film dostępny pod adresem https://zpe.gov.pl/a/DIzn7Zd3B

Źródło: Wisława Szymborska, *Platon, czyli dlaczego*, [w:] tejże, *Chwila*, Kraków 2002.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Wisława Szymborska. Platon, czyli dlaczego*.

Słownik

androgyne

postać dwupłciowego bóstwa, protoplasty rodzaju ludzkiego, występująca w wielu starożytnychm mitologiach

Dionizje

nazwa świąt ku czci Dionizosa

metempsychoza

(gr. *metempsychosis* – wędrówka dusz) religijna koncepcja wędrówki dusz przez kolejne wcielenia; po śmierci ciała dusza wciela się w inny byt fizyczny

utopia

(gr. *ou* – nie, *topos* – miejsce) wizja państwa idealnego ze względu na ustrój polityczny, gospodarczy i społeczny, w rzeczywistości jednak nieistniejącego i niemożliwego do zrealizowania

Ilustracja interaktywna

Polecenie 1

Przeczytaj uważnie wiersze polskich poetów. Następnie wykonaj podane do nich zadania.

Źródło: Henryka Beyer, Chancellary of the President of Poland, Englishsquare.pl Sp. z o.o., Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Zadanie 1

a) Na czym polega, w kontekście fraszki Kochanowskiego, podobieństwo między snem a śmiercią?

b) W czym przejawia się aktywność duszy uwolnionej podczas snu od ciała?

c) W jaki sposób poeta nawiązuje do filozofii Platona?

d) Odszukaj fragmenty Platońskich dialogów, do których nawiązuje poeta.

Zadanie 2

a) Jak można zinterpretować tytuł wiersza Wisławy Szymborskiej

b) Jakie pojęcia z filozofii Platona wprowadza Szymborska do swojego wiersza? Wyjaśnij je i zinterpretuj wiersz, odwołując się do znaczenia tych pojęć.

c) Jakie stanowisko wobec filozofii Platona zajmuje osoba wypowiadająca się w tym wierszu?

d) Odszukaj fragmenty Platońskich dialogów, do których nawiązuje poetka.

Polecenie 2

Przypomnij sobie poniższe książki lub przeczytaj ich krótkie opisy. Następnie wykonaj zadania.

Źródło: licencja: CC BY-ND 2.0.

Polecenie 3

Przypomnij sobie, dlaczego Platona uważano za zwolennika totalitaryzmu. W czym przejawia się filozofia państwa idealnego Platona w rozwiązaniach zastosowanych w Oceanii?

Polecenie 4

Czym dla świata idei byłby nowy wspaniały świat? Jakie elementy filozofii platońskiej widzisz w powieści Huxleya?

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ideał człowieka, w którym w harmonijny sposób łączą się cielesne piękno oraz etyczna dobroć i cnota, to...

- demiurg.
- kalokagatia.
- mimesis.

Ćwiczenie 2

Rozstrzygnij, które twierdzenia są prawdziwe, a które są fałszywe.

Twierdzenie	Prawda	Fałsz
Neoplatonizm w największym stopniu uwidaczniał się w literaturze i sztukach plastycznych: malarstwie i rzeźbie.		
Pierwsze dokumentowane ślady platonizmu w Polsce pojawiają się pod koniec XVI w.		
Filozofia Platona została odrzucona przez chrześcijaństwo.		
Motywy z Platona można odnaleźć w poezji Wisławy Szymborskiej.		

Ćwiczenie 3

W jaki sposób neoplatonizm reinterpretuje charakterystyczne dla myśli Platona elementy?

- różnice między światem boskim a światem ludzkim
- hierarchia idei
- teoria emanacji
- dualizm świata idei i świata materii
- struktura bytów między Bogiem a materią
- uprzedmiotawianie się idei

Ćwiczenie 4

Komik Bill Hicks w swoim skeczu „It's just a ride” powiedział:

> **Bill Hicks**
>
> ***It's just a ride***
>
> Świat jest niczym jazda rollercoasterem w wesołym miasteczku [...], myślisz, że świat ten jest czymś rzeczywistym, bo tak działają ludzkie umysły, [...] przejażdżka jest pełna jaskrawych kolorów i bardzo głośna, [...] niektórzy jeżdżą kolejką już od dłuższego czasu i zaczęli pytać, czy to wszystko jest rzeczywiste, czy może to tylko przejażdżka, [...] wracają do innych i mówią: nie martwcie się, nie lękajcie się, to tylko przejażdżka, a oni tych, co tak do nich mówią... zabijają.

Źródło: *It's just a ride*, Bill Hicks.

Jakie nawiązania do filozofii platońskiej odnajdujesz w tym fragmencie?

Ćwiczenie 5

Platon jako pierwszy opisał Atlantydę. Była to mityczna kraina, która miała być miejscem istnienia rozwiniętej cywilizacji zniszczonej przez serię trzęsień ziemi i zatopionej przez wody morskie. W jakich tekstach kultury znajdujesz jeszcze mit Atlantydy?

Profesor Aronnaks i kapitan Nemo na Atlantydzie (*Dwadzieścia tysięcy mil podmorskiej żeglugi*)

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Ćwiczenie 6

W *Jaskini filozofów* Zbigniewa Herberta Sokrates wypowiada poniższe słowa. Do czego odwołuje się autor? Co ma na myśli Sokrates, mówiąc o jasnej i ciemnej krwi?

Jaskinia filozofów

> Jest w nas krew jasna i ciemna. Jasna obmywa nasze ciało i krzepi je. Określa kształt człowieka. Gromadzi się pod czaszką. Ciemna bije głęboko w piersi. Jest źródłem mętnych obrazów wróżbiarzy i poetów. Jeśli usłyszycie w sobie tętent, jest to głos ciemnego źródła. Kiedy dotrze do serca, nie ma ucieczki przed lękiem.

Źródło: *Jaskinia filozofów*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji. Dramaty*, Warszawa 1973, s. 210.

Ćwiczenie 7

W jaki sposób Alodous Huxley wykorzystał Platońską opowieść o jaskini? Wskaż te elementy opowieści, które nawiązują do szczegółów mitu.

Praca domowa

Ćwiczenie 8

Doświadczenie pozwala nam kierować własnym życiem wedle zasad sztuki, brak doświadczenia rzuca nas na igraszkę losu – przeanalizuj powyższe zdanie Platona, a następnie napisz w formie rozprawki lub eseju, jak je rozumiesz.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Słownik filozoficzny. Platon w literaturze i kulturze

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:
Zakres podstawowy
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
VII. Filozofia i kultura europejska jako „przypisy do Platona". Uczeń:
4) wskazuje na wybranym przykładzie na obecność platonizmu w późniejszych epokach (np. w teologicznej myśli średniowiecznej, w nowożytnym matematycznym przyrodoznawstwie, w politycznych próbach budowania „państwa doskonałego").

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- pozna zasięg oddziaływania filozofii Platona w kulturze europejskiej.;
- prześledzi wpływ myśli Platona i neoplatonizmu na kulturę;
- rozpozna elementy koncepcji Platona w różnych tekstach od czasów odrodzenia do współczesności.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;

- dyskusja;
- rozmowa kierowana;
- esej filozoficzny;
- praca z tekstem.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Słownik filozoficzny. Platon w literaturze i kulturze" z zaleceniem przeczytania jego treści przed lekcją. Wybrany uczeń przygotowuje kolaż lub mem, który będzie ilustracją lub komentarzem do e-materiału. Uczeń powinien umieć uzasadnić swoją interpretację.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika wyświetla stronę tytułową e-materiału. Następnie prosi wybraną osobę o odczytanie tematu lekcji oraz celów. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Nauczyciel, za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji i na tej podstawie dobiera uczniów w pary. Prosi o przygotowanie pytań związanych z wyświetlonym tematem zajęć i udostępnionym przed zajęciami e-materiałem. Czego uczniowie chcą się dowiedzieć? Co ich interesuje w związku z zakresem lekcji? Omówienie pytań przygotowanych przez uczniów, dyskusja wstępna.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem**. Jeżeli przygotowanie uczniów do lekcji jest niewystarczające, nauczyciel prosi o indywidualne zapoznanie się z treścią w sekcji „Przeczytaj". Każdy uczestnik zajęć podczas cichego czytania wynotowuje najważniejsze kwestie

poruszone w tekście. Następnie wybrani uczniowie odczytują na głos swoje notatki. Nauczyciel inicjuje rozmowę kierowaną porządkującą ten etap pracy.

2. **Praca z multimedium**. Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Ilustracja interaktywna". Uczniowie po zapoznaniu się z nim dzielą się na grupy i przygotowują odpowiedzi na pytania: grupy pierwsza i trzecia zajmuje się wierszami Jana Kochanowskiego i Wisławy Szymborskiej, a grupy druga i czwarta opracowuje odpowiedzi na pytania dotyczące tekstów Georga Orwella i Aldousa Huxleya. Po upływie ustalonego wcześniej czasu przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycje odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do nich lub je uzupełniają. Nauczyciel czuwa nad prawidłowym przebiegiem zadania, udzielając uczniom informacji zwrotnej.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe**. Nauczyciel wyświetla na tablicy ćwiczenie nr 4: *Jakie nawiązania do filozofii platońskiej odnajdujesz w skeczu Billa Hicksa?. Uczniowie w zespołach dwuosobowych wspólnie rozwiązują zadanie. Omówienie odpowiedzi na forum klasy.*
4. Nadal pracując w parach uczniowie wykonują ćwiczenia 5-7 z sekcji „Sprawdź się". Wskazane pary prezentują rozwiązania na forum klasy.
5. Nauczyciel pyta uczniów, jaki jest zasięg oddziaływania filozofii Platona w kulturze europejskiej. Następnie rozwija wątek, prosząc ich o uzasadnienie, co według nich spowodowało, że poglądy filozofa wpływały i nadal wpływają na artystów.

Faza podsumowująca:

1. Na koniec zajęć nauczyciel raz jeszcze wyświetla na tablicy interaktywnej lub przy użyciu rzutnika temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie". W kontekście wyświetlonych treści prosi uczniów o rozwinięcie zdania: Na dzisiejszych zajęciach nauczyłem się…
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie nr 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się". Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Praca zbiorowa, *W kręgu Platona i jego dialogów*, Toruń 2005.
- Blandzi S., *Platoński projekt filozofii pierwszej*, Warszawa 2002.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Ilustracja interaktywna" do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.